

POMUL VIEȚII, DE ION GHEȚIE – IMAGINEA UNUI PERSONAJ ÎNTRE TEAMA DE MOARTE ȘI RĂZVRĂTIRE*

MIOARA DRAGOMIR

Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași
mioaradragomir_2006@yahoo.com

Abstract: The theme of *The Tree of Life* develops around a dominant thought that extends to obsession, with the whole range of attitudes and states that the theme of death induces into the soul and mind of man, in general. We have to emphasize that it is not only the question of death conceived as the entrance to non-existence, that is, the theme is not approached in the philosophical way, nor is it only about the loss of a loved one, but, above all, it is about a vision of death that develops on a reality generally considered crude: the physical death, including all what it has organic, concrete, material. We are presented with no alternative to spiritual survival, as we are generally accustomed to, but with a completely unexpected one. The inner tension is becoming stronger, culminating with the protagonist's rebellion against death. In the mind of the character, Paul Conta, as an alternative to death, is born something that goes beyond the rejection of physical death, that is, no more, no less, the thought of becoming immortal. Paul Conta is a prototype that is rarely spoken of, even in literature, but which is quite generalized, that of the rebel who attempts a struggle with God, committing a sin that God has first kept the man away from: he wants the fruits of the tree of eternal life and does not recognize divine omnipotence. In *The Tree of Life*, the author creates the prototype of a rather hard-to-build character for which the fear of death is not beneficial, in the sense of the patristic teaching, but turns into rebellion and the commission of what might be the second original sin.

Keywords: prototype character, second original sin, staggering message, dramatic tension.

Între scrierile lui Ion Gheție, romanul *Pomul vieții* (Gheție 1987) este din categoria celor cu problematică existențială, în care autorul abordează teme dificile și al căror mesaj nu răzbate în conștiința cititorului dintr-odată, ci abia după întrebări și meditații ce conduc spre gânduri și abordări nebănuite ale temei pe care scriitorul construiește narațiunea.

Problematica din *Pomul vieții* se dezvoltă în jurul unui gând dominant, care se extinde, putem spune, până la obsesie, cu întregul șir de atitudini și stări pe care le induce în sufletul și în mintea omului, în general, tema morții. Prin parcursul lui Paul Conta – personaj care stârnește interesul prin faptul că autorul îi creează o

* The Tree of Life, by Ion Gheție - The Image of a Character Torn Between the Fear of Death and Rebellion

structură psihică ce îl face altfel decât tinerii de vârsta lui, cu o capacitate intelectuală ieșită din comun, cu lecturi ce depășesc puterea medie de înțelegere, dar și cu excentricități și un stil de viață diferit –, putem urmări tema morții dezvoltată într-un spectru larg de manifestări. Trebuie să accentuăm că nu se pune numai problema morții concepută ca intrarea în neființă, tema nu este abordată la modul filozofic și nici nu este vorba numai despre pierderea unei persoane dragi – care pentru Paul Conta este iubirea vieții lui, Dora, soția pe care o are alături numai câteva luni –, ci mai ales despre o viziune asupra morții care se dezvoltă pe o realitate considerată, în general, frustă: moartea fizică, inclusiv cu ceea ce are ea organic, concret, material. Acest strat psihologic ar face lectura apăsătoare și greoaie dacă n-ar fi coordonatele intrigii, în principal diferitele etape ale prieteniei cu Dan Pavelescu, personajul-narator, student la drept, monden și, într-un anumit fel, opusul lui Conta, apoi descoperirea Dorei și toate momentele îndrăgostirii de ea, de la escapele incognito în camera ei din castel, schimbul de replici de pe copertile cărților, până la iubirea declarată și căsătoria cu ea, și, în special, atracția pentru actul de a scrie și chiar, într-un anumit fel, refugiu în faptul de a scrie literatură.

După ce, copil fiind, depășește frica de moarte impunându-și să se apropie de „peretele cu morți” (p. 34) și privind portretele înaintașilor fixate în tablouri pe peretele din „camera de domni”, interesul pentru moarte se dezvoltă constant în mintea lui Paul Conta și el ajunge să conștientizeze acest gând foarte acut, printr-un declin care îi proiectează propria moarte:

Înțelesesem cu adevărat, pentru întâia oară în viață, că o să mor, odată și odată, nu se știe când, dar o să mor negreșit. De mii de ori îmi spuseseam până atunci că voi muri, ca toți oamenii, dar niciodată nu acceptasem în sinea mea că teribila premisă majoră din manualele de logică, *toți oamenii sînt muritori*, mă privește și pe mine. (p. 38)

Puțin câte puțin, existența îi este marcată de gândul la moarte, astfel încât ajunge ca una din preocupările sale constante să fie vizitele la morgă, unde privește cu atenție cadavrele și, astfel, se produce o mutare în gândurile sale, care evoluează, cuprinzând și abstractul fenomenului morții: „Teama de a muri se schimbă treptat în teamă de moarte” (p. 41). Astfel, după preocuparea față de moartea proprie, care îi dirijează modul de a trăi și, evident, atitudinea față de viață, imaginația sa depășește limitele obișnuite și ajunge într-un mod macabru să proiecteze propria moarte ca pe un fel de terapie la frica obsedantă pe care o dezvoltă:

Am început, în schimb, să mă gândesc la moarte. Nu la moarte în chip abstract, ci la moartea mea. Căutam să mă închipui în momentele premergătoare stingerii, ținut în pat, cu rudele și prietenii împrejur. Mă ocupam de scrierea testamentului, încredințam cuiva manuscrisele, hotăram felul în care urma să se desfășoare înmormântarea. Apoi, firește, treceam *dincolo*, rămânând totuși *dincoace*, căci problema supraviețuirii spirituale nu mă interesa deloc. Însoțeam propriul meu convoi funerar (când nu optam pentru incinerare), ascultam vocile preoților și bubuitul bulgărilor pe sicriu. Asemenea reprezentări îmi făceau bine, iar la capătul lor mă simțeam ușurat.

Mi-am explicat mai târziu de ce. Privindu-mă inert pe catafalc sau urmărind evenimentele de după moarte, îmi prelungeam într-un fel existența, învingeam, în închipuire, moartea. (p. 40)

Deși în cele din urmă o veghează la capătul catafalcului, Paul Conta nu poate accepta moartea Dorei și se străduiește din răspuțeri să conserve singura dovadă materială pe care o mai are din persoana ei, urma lăsată de picior pe pământ. O îngrădește și pune să se construiască deasupra un chioșc de sticlă, ca pentru a o eterniza. Puțin câte puțin, de la respingerea propriei morți, exprimată într-un mod neașteptat și paradoxal către prietenul său, Dan Pavelescu, („Eu nu concep să mor”, p. 73), starea lui Paul Conta se transformă într-o adevărată luptă împotriva morții. Numai că nu ni se prezintă ca alternativă o variantă de supraviețuire spirituală, așa cum în general suntem obișnuiți, ci una cu totul neașteptată. Tensiunea interioară devine din ce în ce mai puternică, până la răzvrătirea împotriva morții: „Cunosc lecția, am învățat-o pe de rost. Nu vă zbateți degeaba, nu croiți speranțe deșarte. Stați cumiți în șir, asemenea vitelor, așteptând resemnați lovitura de măciucă în creștet” (p. 131). Într-o primă instanță, moartea devine dușmanul cu care luptă, iar această luptă devine pentru el țelul principal. Ulterior, însă, respinge religia și „imaginea bisericii fără Dumnezeu” (p. 136) și, mai mult, respinge ideea vieții de apoi pe care o propune religia bisericii creștine:

Credința într-o existență dincolo de moarte e una din cele mai mari naivități de care a dat dovadă omul. Dedublarea aceasta în spirit și materie e de-a dreptul caraghioasă. Viața de apoi mă lasă perfect indiferent, pentru că nu mă privește pe mine. *Eu* sânt cel de aici, din fața ta, cu mușchi, picioare, creier, cinci simțuri și o sută de preferințe fizice și intelectuale. Habar n-am dacă sunt pur material sau un amestec de spirit și materie. Exist și atât. Și iată că eu, cel ce-ți vorbesc, mor. Totul s-a sfârșit, asta e la mintea cocoșului. Tu însă vii și-mi spui că după moarte o parte a mea, eterică, sufletul, va supraviețui. Se poate, dar asta nu mă interesează. Spiritul meu, cel autentic, adevărat, nu poate exista decât în ambalajul lui actual de carne și oase. Îmi vei spune, însă, că substanța eterică numită suflet e înzestrată cu memorie și că-și va aminti în veci de trupul în care a locuit și de indentitatea lui trecătoare. Lucrurile nu se schimbă, deoarece în ipostază spirituală pură eu nu voi mânca, nu voi simți, voi fi lipsit de picioare și de mâini. E absurd ca eu să dăinui în ordine spirituală, atâta vreme cât, în fundul unei gropi, trupul îmi va fi la discreția viermilor. (p. 139)

În mintea lui Paul Conta se naște, ca alternativă la moarte, ceva care trece dincolo de respingerea morții fizice, și anume, nici mai mult, nici mai puțin, gândul de a deveni nemuritor, pe care îl exprimă profesorului Iorgovici, atunci când îi spune că vrea să renunțe la postul de asistent la catedra de la Universitate. Desigur, își dezvăluie gândurile și prietenului său, Dan Pavelescu, prin intermediul căruia aflăm, între altele, conținutul ideatic și firul narațiunii uneia dintre scrierile lui Conta, nuvela *Ciuma neagră*, a cărei temă este, evident, tot preocuparea sa permanentă, lupta cu moartea. Personajul reprezintă acea categorie interesată de tot ceea ce ține de propria persoană și respinge întru totul promisiunea unei vieți de dincolo de moarte:

„Dacă ar veni la mine un înger și mi-ar cere să-i dau unghia de la deget în schimbul nemuririi, l-aș refuza, căci de unghie am nevoie, dar de viața veșnică pe care mi-o promite el, nu” (p. 140).

Paul Conta reprezintă un prototip despre care se vorbește mai rar, chiar și în literatură, dar care este unul destul de generalizat: cel al răzvrătitului care tentează o luptă cu Dumnezeu, săvârșind un păcat de care Dumnezeu l-a ferit la începuturi pe om: vrea roadele din pomul vieții veșnice și nu recunoaște atotputernicia divină. Personajul invocă pasajul din *Biblie* în care se vorbește despre pomul vieții, dar, în același timp, își dezvăluie lipsa de credință, inversează ierarhiile om-divinitate și își mărturisește crezul propriu, care îl bântuie încă de la o vârstă timpurie:

Fiind adolescent, am dat peste un pasaj obscur din *Biblie*, care m-a pus pe gânduri. E undeva în primele capitole ale *Genezei*, nu mai știu exact în care. Cele câteva fraze le cunosc și azi pe dinafară. După ce Adam mănâncă din fructul oprit, Dumnezeu se neliniștește, simțindu-se amenințat în atotputernicia sa: „Și a zis Domnul Dumnezeu: Iată, Adam s-a făcut ca unul dintre noi, cunoscând binele și răul. Și acum nu cumva să-și întindă mâna și să ia roade din pomul vieții, să mănânce și să trăiască în veci?”. De aceea, îl alungă din rai și așază heruvimi cu săbii de foc să păzească drumul către pomul vieții. Sunt atâtea lucruri ciudate în pasajul acesta! Nu poți să-ți închipui cum mi s-a aprins imaginația citindu-l! Atunci m-am întrebat pentru întâia oară dacă omul e într-adevăr muritor și dacă nu cumva Dumnezeu, din teamă, a înscenat o tristă farsă spre a-i lua mințile și a-i ascunde adevărul. Păcatul originar nu l-a săvârșit omul, ci Dumnezeu. (p. 148)

Dincolo de starea ca atare, răzvrătirea personajului începe să capete o coordonată care este teoretică, fără a fi nici filosofică, nici spirituală, atâta vreme cât spiritul nu îl interesează. Respinge religia care i s-a oferit și își creează o teorie proprie. Întrebat de prietenul său cum poate câștiga omul viața de veci, Paul Conta lansează un îndemn la luptă, în miezul căruia s-ar afla tocmai mintea omenească, reformulată în termeni opuși învățaturii din religia creștină ortodoxă milenară:

Luptând [...] și, înainte de toate, împotriva lui însuși. Pentru că moartea e în sufletele noastre. De sute de ani, ce spun eu, de milenii, omul luptă împotriva bolilor. În vremea din urmă, s-au creat instituții cu sute de savanți care caută remedii pentru vindecarea suferințelor. Se pregătesc seruri și vaccinuri până și împotriva celor mai banale boli. Ce înălțător, ce sublim! Dar iată că pe toată suprafața pământului, de la începutul lumii până astăzi, nu s-a găsit un singur om care să înființeze un institut, o ligă sau un așezământ, numește-l cum vrei, pentru cercetarea și combaterea morții. Motivul e unul singur: mintea omenească, capabilă să inventeze paradise și infernuri, nu e în stare să conceapă unica și adevărata nemurire. (p. 148)

Teoria pe care o construiește, așa cum ne așteptăm, nu se bazează pe relația cu divinitatea, ci numai pe voința proprie, o voință acerbă și, putem spune, oarbă, de a nu muri. Aceasta nu presupune faptul de a trăi, ci, în acest program, viața este văzută și, mai ales, redusă la o permanentă luptă cu sine, așa cum spune personajul

însuși, și cu divinitatea însăși, având ca scop înverșunarea de a nu muri. Paul Conta intuiește posibilitatea ca mentalitatea omenirii să se poată schimba încet și ireversibil. De aceea, el respinge manifestarea unei minuni, care în credința creștină se întâmplă dintr-odată, și proiectează în viitor procesul pe care îl gândește:

Ar trebui să se producă o minune, iar eu nu cred decât în minunile care se îndeplinesc încet după sute și mii de ani de evoluție. O luptă ca aceea de care-ți vorbesc va dura mii și poate sute de mii de ani. Totul trebuie să înceapă printr-o operă uriașă de reeducare a omenirii. Este la mijloc muntele de resemnare moștenit, o dată cu sângele, de la părinți, pe care trebuie să-l sfărâmăm stâncă de stâncă și piatră de piatră.

– Cine va fi omul care va începe lupta?

A ridicat din umeri.

– Eu, tu... Altceineva. Odată și odată oastea se va aduna și abia atunci adevărata luptă va începe. Șansele mele de a supraviețui, și nu numai ale mele, ci ale întregii noastre generații și ale celor ce ne vor urma, sunt minime, ca să nu spun inexistente. Singura noastră armă este împotrivirea în momentele supreme, însă nu opoziția fără speranțe a luptătorului asediat, ci împotrivirea celui convins că moartea poate fi învinsă. (p. 149)

În ultimă instanță, de fapt, gândind să schimbe mentalul omenirii, personajul are în vedere, o nouă religie, cu o altfel de credință, și se gândește la un nou sistem de viață:

Un an sau doi, aș vrea să meditez în liniște și izolare. După acest răstimp îmi voi așterne gândurile pe hârtie. Am început din iarna aceasta să notez câte ceva. N-am scris deocamdată decât fragmente disperate din ceea ce ar putea deveni cu timpul o expunere ordonată, un sistem. În momentul când voi fi gata, peste un an sau doi, termenul nu are importanță, nu sunt grăbit, voi da celor gândite forma unui memoriu și-l voi trimite tuturor societăților savante și bibliotecilor din lume. Nu mă voi mulțumi însă cu atât. Voi străbate pământul în lung și-n lat, voi ține conferințe, voi publica articole, nu voi osteni să bat la fiecare ușă și să mă adresez fiecărui om ieșit în cale. Am o misiune de îndeplinit, nimic nu mă poate împiedica s-o duc la capăt. Nu voi da nimănui certitudini, dimpotrivă, voi sădi în sufletul oamenilor îndoiala. Din această sămânță plăpândă va trebui să răsară, odată, o nouă credință. (p. 150)

Și, pentru că vrea să construiască sistemul unei noi credințe, și contextul în care ea se înfiripă este ca o replică în oglindă a credinței creștine, pe care personajele o sesizează și o punctează ca atare. Ea va reveni și se va repeta spre finalul romanului cu „discipolul” lui Conta, prietenul său, Dan Pavelescu:

– Oamenii vor râde și-ți vor întoarce spatele.

– Știu, mă așteaptă greutatea din cele mai mari. Voi fi compătimit sau batjocorit, socotit un exaltat ori poate și mai rău. Orice e cu puțință, oamenii și-au crucificat sau și-au închis în ospicii binefăcătorii. Nici violența, nici disprețul nu mă vor împiedica să merg mai departe. Sânt convins că nu voi fi singur.

– De unde știi?

Paul zâmbi și mă privi în față.

– Am spus totul unui om. Nu m-a luat în râs și nici nu m-a crezut nebun.

Am întreat șovăitor:

– Cine e acela?

A răspuns simplu:

– Tu ești!

Cuvântul m-a pătruns până în adânc. Mi-am coborât ochii spre poalele dealului. Luminile orașului clipeau reci și indiferente, ca de la mari depărtări. Și, cum tăceam:

– Ce e cu tine? mă întrebă Paul, cu o umbră de neliniște în voce.

– Nimic, am răspuns, sunt tulburat. Ce vrei? Asta a fost predica ta de pe munte. Nu aștepta de la mine o mărturisire de credință, deși, poate, aș fi în stare s-o fac. M-am îndoit până în ultima clipă. Acum știu că n-avem de ales: trebuie să luptăm, tocmai pentru că lupta e absurdă.

Paul mi-a așezat mâna pe umăr.

– Ai înțeles totul, șopti el. Să mergem. (p. 151)

Dar dacă și-a ales această cale, se va poate întreba cititorul, cum va sfârși acest personaj? Simțindu-se rău, Paul Conta este internat. Cercetat de medici, se descoperă că are o boală foarte rară, dar refuză tratamentele și îngrijirea medicală. Se retrage în locuința sa și suportă un șir de crize la care asistă prietenul său, chemat din străinătate de bolnav să-l vegheze. Scriitorul introduce în descrierea ultimelor ore de viață o tensiune dramatică de excepție. Urmându-și crezul, Paul Conta vrea să-l pună și în aplicare și atunci găsește diverse subterfugii să-și prelungească lupta cu moartea: „Vreau să te rog ceva, îmi spuse el. Criza va reveni. Ori de câte ori veți vedea că-mi pierd cunoștința, încercați, tu și doctorul, să mă aduceți la realitate *cu orice preț* (apăsă asupra acestor cuvinte). Promite-mi că vei face așa” (p. 176). Anunțat, doctorul vine și el, din timp în timp, la căpătâiul neobișnuitului bolnav și, în cele din urmă, declară: „N-am nici o părere, se răsti el. Apoi adăugă posomorât: Omul ăsta nu mai moare. O să se chinuiască așa până în vecii vecilor” (180). În cele din urmă, epuizarea îi cuprinde și pe cei care stau lângă el și totul se petrece în tăcere: „Neputând să-l învingă altfel, moartea îl surprinsese, nepregătit, în somn” (p. 181).

Dacă în romanul *Antihrist* (Gheție 2009) scriitorul reușește să creeze imaginea personajului prin excelență negativ, a celui care luptă împotriva vieții și a preceptelor hristice, în acest roman, Ion Gheție creează prototipul celui care se luptă pentru viață, dar într-un mod care contrazice preceptele biblice, erijându-se în cel care vrea să aibă el însuși viața veșnică și care, în același timp, se luptă cu atotputernicia divină, îndemnându-i și pe alții la o atare luptă. Din acest motiv, romanul, deși de dimensiuni relativ reduse, este unul zguduitor, cu atât mai mult cu cât de multe ori dorința omului de a trăi, dacă este exacerbată și lipsită de preceptele biblice, se apropie de prototipul celui care vrea să-și însușească roadele vieții veșnice în alt mod decât cel biblic, prototipul destul de greu de construit, al personajului discutat aici, din *Pomul vieții*, pentru care teama de moarte nu este una benefică, în sensul învățăturii patristice, ci se transformă în răzvrătire și în săvârșirea a ceea ce putea fi al doilea păcat originar.

Bibliografie

Ion Gheție, *Pomul vieții*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987.

Ion Gheție, *Anticrist*, București, Editura Litera Internațional, 2009.